

JUDAICA BULLETIN

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle
Postbus 194, 8000 AD Zwolle
Verschijnt vier maal per jaar

Jaargang 7, Nummer 2 / Tewet 5754 - Januari 1994

+))),
* Oplage 300 exemplaren - Abonnement f 12,- - Postgiro 259272 *
.))-

DE ONTWIKKELING VAN DE JOODSE MUZIEK SINDS DE OUDHEID EN DE MIDDELEEUWEN

door Peter van 't Riet

In de westerse, christelijke cultuur zijn we gewend aan een indeling van de geschiedenis die aansluit bij het ontstaan en de ontwikkeling van het Christendom als erfgenaam van de Grieks-Romeinse beschaving. We onderscheiden dan 1) de Oudheid, welke periode eindigt met de overwinning van het Christendom op de Grieks-Romeinse cultuur; 2) de Middeleeuwen, waarin de kerk een zeer overheersende invloed uitoefent op de hele maatschappij; 3) de Nieuwe Geschiedenis, beginnend met de Renaissance, het (christelijk) Humanisme en de Reformatie; 4) de Nieuwste Geschiedenis, ingeluid door de Franse Revolutie, die in heel West-Europa de definitieve scheiding tussen kerk en staat brengt. In het Jodendom ligt dit geheel anders. De indeling van de geschiedenis richt zich daar in eerste instantie op het bestaan en functioneren van de tempel in Jeruzalem. De periode-indeling is dan: 1) Pre-exilische periode (tot ca. 600 v.C.J.), de Babylonische Ballingschap (ca. 600 - ca. 500 v.C.J.), de Tweede-Tempelperiode (ca. 500 v.C.J. - 70 C.J.), de Periode van de Grote Ballingschap (70-1948 C.J.), de Periode van de Staat Israël. Ook als we het hebben over de joodse muziekgeschiedenis zullen we moeten uitgaan van die indeling van de geschiedenis.

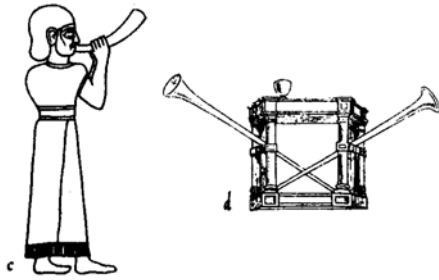
1. De periode voor en tijdens de eerste tempel (tot ca. 600 v.C.J.)

Muziek was in het oude Israël een geïntegreerd bestanddeel van het volksleven. We moeten daarbij bedenken dat het onderscheid tussen 'profaan' en 'godsdienstig' in die tijd niet bestond, omdat het hele leven een godsdienstige aangelegenheid was. Ook bestond muziek niet als kunstvorm terwille van zichzelf, maar zij had steeds een functie in het dagelijks leven, bij sociale gebeurtenissen of in de cultus. In het algemeen ondersteunde de muziek de zang en was de melodie ondergeschikt aan de tekst. Dat is tot op de dag van vandaag bij de meeste joodse muziek nog steeds het geval. Daarnaast ondersteunde de muziek de dans. Solo-instrumenten werden voornamelijk gebruikt als communicatiemiddel voor het geven van signalen bij plechtige gelegenheden en

in oorlogen. De belangrijkste muziekinstrumenten in het oude Israël waren:

De harp of lier (Hebreeuws: kinnoor; afbeelding a en b), een snaarinstrument bestaande uit een klankkast, twee armen en een draagbalk. Het is het instrument dat bespeeld werd door David.

D
e ramshoorn (Hebreeuws: sjofar of qèrèn; afbeelding c), welke vooral een rol speelde in de oorlog. Dit is het enige instrument uit die tijd dat in het huidige Jodendom nog een rol speelt.

- De trompet of bazuin (Hebreeuws: chatsotsêrah; afbeelding d), een blaasinstrument gemaakt van edel metaal, meestal zilver. Dit instrument werd door de priesters gebruikt om signalen over te brengen tijdens de ceremoniën van de offerdienst, in de oorlog en bij de troonsbestijging van de Israëlitische koningen.

- V
erschillende soorten fluiten, gemaakt uit riet, been of metaal (afbeelding e). De belangrijkste was wellicht de `chaliel', een dubbelpijpige fluit, waarschijnlijk met een klarinet-achtig mondstuk (afbeelding f). Het werd gebruikt zowel bij vreugdevolle als bij treurige gebeurtenissen.

- De handpauk of tamboerijn (Hebreeuws: toof; afbeelding g), een ondiepe, ronde trommel bestaande uit een rond houten raamwerk met

daarover een vel gespannen. Dit instrument werd met name gebruikt door vrouwen bij de dans. Het werd bespeeld door Mirjam na de doortocht door de Rietzee.

- Rinkelinstrumenten (Hebreeuws: mêna'anê'iem; afbeelding i) waarschijnlijk gemaakt van aardewerk. Ze bestonden uit een handvat met daarop een ovale raam waardoorheen beweegbare metalen staafjes waren aangebracht die bij het schudden tegen elkaar aanstootten. Dit instrument werd later vervangen door:
- Cymbalen (Hebreeuws: mêtstaltajiem; afbeelding h), bronzen borden met in het midden een holle uitstulping, waaraan een metalen lus voor de duim zat.
- Bellen (Hebreeuws: pa'amon), gemaakt van metaal, meestal brons. Bekend zijn deze bellen met name van de gouden belletjes aan het gewaad van de hogepriester, waarop zij overigens geen muzikale maar een waarschuwende functie hadden: zo kon iedereen horen dat de hogepriester er aankwam om voor hem uit de weg te gaan.

Orkestmuziek zonder zang bestond in deze periode waarschijnlijk niet. De meeste bovenstaande instrumenten zijn daarvoor ook minder geschikt, omdat hun muzikale mogelijkheden te beperkt zijn. Maar ook zag men muziek niet als een doel in zichzelf. De esthetische waarde van muziek stond niet voorop. Het ideaal van de schoonheid is niet van Israël maar van de Grieken afkomstig.

Over de aard van de muziek uit deze tijd valt niet met zekerheid iets te zeggen. Als men zou moeten afgaan op nog steeds in het Midden-Oosten gebruikte instrumenten en op het oosterse volkslied, dan kan men veronderstellen dat de melodie langs eenvoudige lijnen verliep en van een geringe toonomvang was, waarbij toonsprongen zoveel mogelijk werden vermeden. Deze muziek had een heel ander karakter dan onze tegenwoordige westerse muziek. Het oosterse toonsysteem verschilt van het westerse doordat er naast hele en halve toonsafstanden ook gebruik gemaakt wordt van kwarttoonsafstanden. Daarnaast hield de oosterling zeer van de bij ons vermeden trillingsinterferentie, waarbij vibrerende tonen ontstaan. Ook verglijdt de melodie vaak continu in plaats van sprongsgewijs van toon naar toon, waardoor het lied een veel (mee)slepend karakter krijgt. Dit verschijnsel kan men in hedendaagse joodse muziek nog regelmatig waarnemen.

Muziek had in het oude Israël verschillende functies, waarbij men onderscheid kan maken tussen muziek in het dagelijks leven, muziek bij sociale gebeurtenissen, muziek bij de tempelcultus. Deze drie soorten gelegenheden zijn echter niet strikt van elkaar te scheiden. Muziek komt voor:

- als therapeutisch middel om een slechte goedstoestand te verdrijven (1 Sam. 16:16, 23; 18:10);
- als middel tot veraangenaming van de arbeid (Num. 21:17-18);
- als spotlied op omringende volken (Num. 21:27-30);
- bij oogstfeesten (Jes. 5:12; 9:2; 22:13; Amos 6:5);
- bij overwinningsfeesten (Richt. 11:34; 1 Sam. 18:6; Ps. 68:26);
- bij rouwplechtigheden (Richt. 11:40; 2 Sam. 1:19 e.v.; 3:33 e.v.; Jes. 16:11; Jer. 48:36);
- als aanmoediging in de strijd (Joz. 6);
- als middel om in profetische extase te komen (1 Sam. 10:5; 2 Kon. 3:15);
- bij de plechtigheden in de tempel (2 Kon. 12:14).

De meeste berichten in de oudere boeken van de Bijbel over muziek waaraan instrumenten te pas komen, betreffen voorbeelden van volksmuziek en niet van sacrale muziek uit de sfeer van de tempelcultus. Zo lezen we in 2 Sam. 6:5 over het volksfeest waarbij de ark werd overgebracht naar Jeruzalem, dat David en het gehele huis Israël dansten onder begeleiding van allerlei instrumenten zoals citers, lieren, trommels, ratelbellen en cymbalen. In de tempelcultus van het oude Israël had muziek echter een beperkte functie. Opmerkelijk is bijvoorbeeld dat in de verhalen over de tabernakel mededelingen over instrumentale muziek ontbreken. De belletjes aan het gewaad van de hogepriester hadden een waarschuwende functie, geen muzikale. De trompetten in Num. 10:1-10 waren vooral bedoeld voor het overbrengen van signalen tijdens de ceremoniën. De enige vermelding over muziek in de eerste tempel, welke voorkomt in de oudere boeken van de Bijbel, is die van de trompetten die gebruikt werden bij het herstel van de tempeldienst onder koning Joas (2 Kon. 12:14).

Ook uit andere berichten valt af te leiden dat muziek in de cultus van de eerste tempel een geringe rol speelde. Buiten de sfeer van de tempel bijvoorbeeld horen we wel regelmatig over de rol die instrumentale muziek speelde. Zo is er de vermelding van een 'profeten-orkest' nabij het door de Filistijnen bezette Gibeah (1 Sam. 10:5). De functie van muziek was hier die van een middel om in profetische extase te komen (zo ook in 2 Kon. 3:15). De profeten hebben echter gereserveerd gestaan tegenover muziek in de eredienst. Zo fulmineert de profeet Amos tegen het gebruik van muziek in de eredienst van het noordelijke koninkrijk Israël: 'Doe van Mij weg het getier van uw liederen, en het getokkel van jullie harpen wil Ik niet horen' (Amos 5:23).

In de beide bijbelboeken der Kronieken, die van jongere datum zijn, wordt wel een uitgebreide be-

schrijving gegeven van de instelling van de tempelmuziek door David (1 Kron. 25). Het lijkt er in deze boeken zelfs op dat muziek het belangrijkste onderdeel van de eredienst was. De Kronieken zijn echter uit de tijd van de tweede tempel en beschrijven waarschijnlijk de gang van zaken in die latere, tweede tempel met de bedoeling de vernieuwingen ten opzichte van de eredienst in de eerste tempel te legitimeren.

De belangrijkste vorm van muziek in de eerste tempel was die van het zingen van de psalmen. Vele psalmen openen met een uitnodiging tot zingen. Voorafgaand aan de psalm staan vaak muzikale aanwijzingen, soms over begeleidende instrumenten, soms over hoe de psalm gezongen moet worden. Waarschijnlijk is de instrumentale begeleiding, als deze al werd toegepast, zeer eenvoudig geweest. De melodieën zijn verloren gegaan.

Tot slot merken we bij deze periode nog op dat de sjofar (de ramshoorn) het enige instrument is, dat tot op de dag van vandaag heeft overleefd in het Jodendom. De sjofar speelt een belangrijke rol met name tijdens de diensten op het joodse Nieuwjaarsfeest, Rosj Hasjanah.

2. De periode van de tweede tempel (ca. 540 v.C.J. - 70 C.J.)

Na de terugkeer uit de Babylonische Ballingschap kreeg de instrumentale muziek in de tempeldienst langzamerhand een voornamelijk plaats. Op den duur ontstond er een waar tempelorkest, waarin de snaarinstrumenten kinnoor (harp of lier) en neevël (een groter soort lier met een diepere klank dan de kinnoor) de belangrijkste instrumenten waren. Waarschijnlijk vond deze ontwikkeling niet plaats zonder de nodige tegenstand. Vandaar dat het in de boeken Kronieken nodig was om deze en andere vernieuwingen van de tempeldienst te legitimeren als zijnde afkomstig van David zelf (1 Kron. 25). Het is heel goed mogelijk dat de Joden in Babylon voor de cultische toepassing van de muziek gewonnen werden. De hoforkesten van de Assyrische en Babylonische koningen hebben waarschijnlijk model gestaan voor het latere tempelorkest, het 'hoforkest' van de God van Israël, de koning der koningen. De functie van tempelmuzikant kwam in deze tijd tot grote eer. Het Psalmboek in zijn huidige vorm is in deze tijd tot stand gekomen en de muzikale aanwijzingen boven veel psalmen kunnen heel wel in deze periode aan de tekst zijn toegevoegd. Er waren in deze tijd vier families van tempelmuzikanten, te weten die van Asaf, Heman, Etan en Jedutun, welke boven verschillende psalmen vermeld staan (zie ook 2 Kron. 5:12).

De periode van de Tweede Tempel eindigt met de verwoesting van de Tweede Tempel in 70 C.J. tijdens de opstand van de Joden tegen de Romeinen. Daarmee

komt voorgoed een eind aan de tempelmuziek. Een nieuwe periode breekt aan, waarin de synagoge het brandpunt wordt van de liturgische muziek in het Jodendom.

3. De wording van de synagogale zang (ca. 70 - ca. 500 C.J.)

Na de verwoesting van de tempel in 70 C.J. werd het gebruik van instrumenten in de synagoge verboden, waardoor synagogale muziek een louter vocale aangelegenheid is geworden. Hoewel de synagoge al bestond in de tijd van de Tweede Tempel, werd zij nu het belangrijkste instituut voor de joodse eredienst. De gebeden werden gezien als vervanging voor de offers. De taak van het synagogale lied werd gezien als 'de dienst van het hart'. Kwam men vroeger in de tempel tot de Heilige, geprezen zij Hij, met allerlei offergaven, nu bracht men in de synagoge in plaats daarvan zijn gevoelens, ervaringen en gedachten tot Hem in de dienst der gebeden. Aanvankelijk was er geen speciale functionaris om de dienst te leiden. Ieder lid van de gemeente kon worden opgeroepen om als 'afgezant van de gemeente' (sjêli'ach tsibboer) de dienst te leiden. Daarom moest de muziek eenvoudig te onthouden en uit te voeren zijn.

De psalmodie

Een vorm van muziek die aan die voorwaarde voldoet, is die van de zogenaamde psalmodie. Dit is een vorm van gezongen Bijbellesing en gebed, waarbij elke versheft uit drie muzikale elementen bestaat:

- het meestal laag ingezette, uit enkele tonen bestaande initium;
- de hoger gelegen, langdurig herhaalde reciteertoon;
- de middencadens bij de eerste versheft en de slotcadens bij de tweede versheft.

In de volgende afbeelding zien we daarvan verschillende voorbeelden. Deze psalmodie is de archetypen van de synagogale zang, gemakkelijk te onthouden en uit te voeren. Ze is bewaard gebleven in vele joodse gemeenschappen door de eeuwen heen. De psalmodische wijze van zingen is ook de oudste zangwijze van de Katholieke, Orthodoxe en Syrische kerken. Zij is bekend uit de Gregoriaanse kerkmuziek. Aangezien psalmodie niet bekend is uit de Grieks-Romeinse muziek, en het Christendom alleen in de vroegste tijd contact met het Jodendom heeft gehad, moet de psalmodische zangwijze door de Christenen tegelijk met de Bijbel van de synagoge zijn overgenomen. Dit wijst erop dat de psalmodie waarschijnlijk al stamt uit de tijd van de Tweede Tempel.

	1st Half-Clause			2nd Half-Clause		
	INITIUM	TOPE OF RECITATION	MEDIAL CADENCE	INITIUM	TOPE OF RECITATION	FINAL CADENCE
Oriental Sephardi						
	2. Hashama-yim mosaperim ke-vod el,			uma'-a-seh yaday mag-gid ha-raki--a.		
Persia :						
	3. Yom le-yom ya-bi-a o--mer,			we-layla lelay-la ye-ha--ve--da'at.		
Morocco :						
	4. Eyn o--mer we-eyn devarim			be-li nishma kolam.		
Ashkenazi						
	6. We-hu Kehatan yozé me-hu-pato,			ya-sis Kegibbor la-ruz o-rah.		

In tegenstelling tot het Gregoriaans, waar het patroon van de psalmodie ongewijzigd wordt gehandhaafd door de hele psalm heen, komt men in de synagogale wijze van psalmodiëren tal van variaties op dit patroon tegen. De belangrijkste variaties zijn:

- De responsorische psalmodie, waarbij verschillende groepen zangers elkaar op verschillende manieren kunnen afwisselen. Hierbij kunnen een voorzanger en de gemeente elkaar afwisselen bij het zingen van hele verzen of vershelften. Ook kan de voorzanger het initium inzetten waarna de gemeente invalt. De derde mogelijkheid is dat de gemeente eerst bij de cadens invalt.
- Een vers of versdeel kan gebruikt worden als refrein, dat gezongen wordt door de gemeente.
- De uitroep 'hallêloejah' (prijst de Eeuwige) kan worden tussengevoegd als scheiding tussen verzen.
- De vershelften worden bij voorkeur op verschillende toonhoogten gezongen.
- De reciteertoon hoeft niet rigide te zijn, maar kan kleine variaties bevatten (zie de tweede vershelft in het eerste voorbeeld in de vorige afbeelding).
- Het initium kan zowel verdubbeld worden als geheel achterwege worden gelaten.
- Verschillende psalmodische patronen kunnen binnen één psalm verenigd worden.

De oude psalmodische zangwijze wordt nog steeds veelvuldig gebruikt door joodse gemeenschappen over de hele wereld.

Kantileren van Bijbelteksten

De tekst van de Bijbel werd altijd gezongen en dat gebeurde zowel in de synagoge als thuis, en op school op dezelfde manier. De Christelijke Kerk nam het zingen van de (Griekse) Bijbelteksten over van de synagoge (waar de taal overigens Hebreeuws was). De westerse, Rooms-Katholieke tak van de Kerk bewaarde deze Bijbelzang in haar eenvoudigste vorm en bracht haar niet verder tot ontwikkeling. De oosterse, Grieks-Orthodoxe tak van de Kerk heeft deze Bijbelzang wel verder ontwikkeld, welke ontwikkeling parallel liep met de ontwikkeling van het kantileren van de Hebreeuwse Bijbeltekst in het Jodendom.

De joodse bronnen wijzen uit dat het kantileren van de Bijbeltekst in de 2e eeuw C.J. al een oude, gevestigde gewoonte was. Volgens de Talmoed werden Bijbelverzen opgedeeld in zinsdelen op grond van de betekenis en op grond van het ritme bij het spreken. Deze indeling werd 'piessoeq têt'amiem' (indeling op grond van 'goede smaak' of 'betekenis') genoemd en was een mondelinge traditie, welke door de onderwijzers aan de kinderen werd geleerd. In deze tijd waren er in de tekst van de Bijbelboeken

nog geen geschreven accenten, die de indeling van de tekst konden vastleggen. Bij het leren van de 'piessoeq têt'amiem' werd gebruik gemaakt van chironomie, dat wil zeggen dat met behulp van hand- en vingerbewegingen de indeling van de verzen in zinsdelen werd aangegeven. De wijze van Bijbelkantileren kwam waarschijnlijk overeen met de wijze waarop dit vandaag nog steeds gebeurt door Jemenitische en Boecharaanse Joden. Zij negeren de latere, geschreven accenten en kantileren op een veel eenvoudiger wijze, die erg veel lijkt op de psalmodie.

De oudheid van deze wijze van kantileren wordt bewezen door haar gebruik in de Rooms-Katholieke Kerk van oudsher. In de Grieks-Romeinse cultuur zijn geen parallellen gevonden van psalmodie en het melodisch voordragen van teksten op deze manier. Daarom ligt het voor de hand te veronderstellen dat de Christelijke Kerk ook deze muzikale vormen heeft overgenomen van de synagoge.

Gezongen gebeden in vroege synagogale stijl

Gedurende de eerste periode van de synagogale muziek werd de voorzanger gekozen uit de rijen der gemeenteleden. De melodieën van de gebeden moesten daarom eenvoudig zijn en tegelijkertijd gemakkelijk aan te passen aan langere of kortere teksten. Aan deze eisen voldoen de traditionele gebedsvormen (noesachiem) die nog vandaag in de oosterse en westerse synagogen in algemeen gebruik zijn. Hoewel de huidige melodieën niet tot die van de oude synagoge gerekend mogen worden, kan men wel zeggen dat het principe van zingen volgens een 'noesach' zeer oud is. Het melodische patroon van een noesach bestaat uit verschillende motieven, die niet een gefixeerd ritme of metrum hebben, maar eerder melodische 'formules' zijn, die uitgebreid en ingekort kunnen worden afhankelijk van de tekst die gezongen wordt. Deze motieven kunnen herhaald worden of worden weggelaten, ze kunnen van plaats worden verwisseld of door de zanger worden gevarieerd. Op de volgende pagina zien we een voorbeeld van een Sefardische melodie uit het Moesaaf-gebed van de Hoge Feestdagen. De melodie is opgebouwd uit vier van dergelijke melodische motieven.

Volksmuziek

Instrumenten werden weliswaar geweerd uit de synagogale liturgie, maar voor muziek buiten de synagoge werden zij wel degelijk gebruikt. Met name de trommel, de fluit en de langhalsige luit worden genoemd. Muziek werd gebruikt om eentonige arbeid te verlichten, werd gehoord in herbergen en speelde een rol bij allerlei sociale bijeenkomsten. De geestelijke leiders van de Babylonische Joden maakten weliswaar bezwaar tegen het maken van volksmuziek, omdat zij dat niet passend vonden voor het volk dat leefde in rouw om de verwoesting van de tempel. In

t

e

Voorbeeld van een noesach

Palestina echter was van een dergelijk verzet niets merkbaar. Daar werd integendeel het maken van muziek tijdens huwelijksfeesten gezien als een religieuze plicht. Het spelen op de fluit bij huwelijken en begrafenissen was een algemeen geaccepteerd verschijnsel onder Joden in deze tijd. Overigens is er geen strikte scheiding tussen volksmuziek en religieuze muziek. Anders gezegd, volksmuziek heeft in het algemeen een inhoud die op een of andere manier met de godsdienst in verbinding staat, vaak zelfs er geheel door bepaald wordt.

Het karakter van de muziek

Voor de beoordeling van met name de joods-liturgische muziek uit deze tijd moet men zich realiseren, dat er een groot verschil bestaat tussen de wijze waarop in het Christendom tegen de eredienst wordt aangekeken en de wijze waarop dat in het Jodendom gebeurt. In het Christendom is het doel van de eredienst 'de hemel op aarde te doen neerdalen'. In het Jodendom is het doel van de eredienst 'de aarde tot de hemel te verheffen'. Christelijke liturgische muziek moet daarom een imitatie zijn van de ideale, hemelse muziek zoals deze door de engelen voor Gods troon ten gehore wordt gebracht. Joodse liturgische muziek daarentegen moet in de eerste plaats de gevoelens en ervaringen van de mens nader tot het goddelijke brengen. Het streven naar perfectie en bovenaardse schoonheid is de joods-liturgische muziek - in tegenstelling tot de christelijke - van oorsprong vreemd. De joodse muziek moet beoordeeld worden vanuit haar oorspronkelijke intentie uitdrukking te willen geven aan menselijke gevoelens, zonder schoonheid te willen van de schoonheid zelf voor

willen brengen. De verzelfstandiging van het streven naar schone klanken is voor de synagoge in feite een vreemde invloed, die zich eerst in latere tijd doet gelden.

4. Het ontstaan van het Chazzanoet (500 - 950 C.J.)

In deze periode is er duidelijk sprake van een aantal nieuwe ontwikkelingen in de synagogale liturgie.

De Masoretische accenten

Vanaf de 6e eeuw doet zich bij het kantileren van de Bijbeltekst een nieuwe ontwikkeling gelden. De tekst, die tot dan was ingedeeld op grond van betekenis (piessoeq têt'amien), welke indeling mondeling werd overgedragen, werd vanaf nu voorzien van accenttekens ten dienste van het lezen. De joodse Bijbelgeleerden die zich daarmee bezig hielden, worden de 'Masoreten' genoemd. Vandaar dat men spreekt van 'Masoretische accenten'. Deze tekens maakten een ontwikkeling van het kantileren mogelijk die verliep van eenvoudig naar gecompliceerd. Begon het met twee accenttekens bij een heel vers, het eindigde met twee leesaccenten bij elk woord. Het kantileren van de Bijbel werd zodoende een geleerde kunst. Groepen van dergelijke accenten werden verbonden met bepaalde muzikale motieven, waardoor een vorm van kantileren ontstond die sterk verschilde van de oude psalmodische manier. De volgende afbeelding geeft een Asjkenazische kantilatie van 1 Kon. 3:15 volgens de Masoretische accenten, die vandaag nog steeds in gebruik zijn.

Voorbeeld van kantileren van de bijbeltekst volgens het systeem van de Masoretische accenten

Het systeem van de Masoretische accenten is echter te ingewikkeld om volledig te worden nagevolgd. In vele gemeenschappen in het Midden-Oosten en Centraal-Azië houdt men zich er in het geheel niet aan en is men een eenvoudige, oude, psalmodie-achtige wijze van kantileren blijven gebruiken.

Het ontstaan van Pijotiem

Eveneens vanaf de 6e eeuw worden er in de synagogale liturgie tal van hymnen opgenomen. Het woord 'pijoet' is een Grieks leenwoord, hetgeen er op duidt dat joodse dichters onder de invloed kunnen zijn gekomen van de Griekstalige poëzie. Daarin speelt het consequent hanteren van rijm en de indeling van een gedicht in coupletten met eenzelfde structuur een belangrijke rol. Dit zijn kenmerken die de oude Hebreeuwse poëzie vreemd zijn. De melodie van een pijot is meestal opgebouwd uit één regel die steeds met allerlei variaties wordt herhaald. Deze methode van 'eindeloze variatie' is karakteristiek voor de oosterse stijl van het joodse lied. De Asjkenazische (Oosteuropese) wijze van zingen van pijotiem lijkt meer op de noesach-methode.

De chazzan en het chazzanoet

De pijot als kunstig gezongen poëzie vroeg om een begaafd solist. In de laatste eeuwen van het eerste millennium C.J. ontstond de functie van de chazzan, zoals we die vandaag nog steeds kennen in de synagoge. Voordien bestond er reeds een functie met de naam 'chazzan', maar deze hield voornamelijk het toezicht op de gang van zaken tijdens de dienst in. Als zodanig was de chazzan voorheen een assistent van de overste van de synagoge. Toen de functie van chazzan eenmaal die van deskundig voorzanger was geworden, werd van het woord 'chazzan' vervolgens

het woord 'chazzanoet' afgeleid. Dit woord wordt enerzijds gebruikt voor de officiële post van chazzan (vergelijk 'professor' en 'professoraat'), anderzijds voor de specifieke melodieën en de muzikale stijl van een bepaalde chazzan of van een groep chazzaniem. Chazzanoet ging in de Middeleeuwen over van vader op zoon. Hierdoor ontstonden er families van chazzaniem, die onderling door huwelijk weer verbonden werden. Chazzaniem vormden daardoor op den duur een gesloten sociale groep, zoals bij zovele beroepsgroepen in die tijd het geval was.

Het muzikale karakter van dit vroege chazzanoet wordt gekenmerkt door melodieën met kleine toonsafstanden. Sprongen over grotere toonintervallen werden vermeden. Wel kon de chazzan zijn muzikale creativiteit uitleven in improvisaties.

5. Latere ontwikkelingen in het chazzanoet

Het chazzanoet heeft in de loop der eeuwen verschillende ontwikkelingen ondergaan. Een daarvan begon in de 10e eeuw, toen voor het eerst een chazzan zich liet begeleiden door een jongenssopraan en een bariton. Sindsdien heeft ook in de synagoge het koor zijn intrede gedaan. Verder ontstonden er in de loop der eeuwen verschillen tussen de vele joodse gemeenschappen in de wereld met betrekking tot de ideeën en de smaak waaraan het chazzanoet moest voldoen. Deze verschillen werden ingegeven onder andere door de verschillende culturen waarin men leefde en de verschillende historische ontwikkelingen die men meemaakte. En hoewel de synagogale liturgie over de hele wereld grotendeels gelijk bleef, ontstonden er grote verschillen tussen het chazzanoet in het ene land en het andere. Deze plaatselijke gebruiken van het chazzanoet noemt men 'minhag' (plaatselijke gewoonte). Zo ontstond er in het chazzanoet 'Minhag Asjkenaz' (Noord- en Oosteuropes chazzanoet),

+)))))))))))))))))))))) (advertentie))))))))))))))))))))))))))))))
 *
 * DE JOODSE INVLOED OP DE WESTEUROPESE CULTUUR *
 *
 * Zeven boeiende, goed leesbare artikelen over dit *
 * weinig bekende thema, dat meer studie waard is: *
 *
 * - Het monotheïsme - Sociale bewegingen *
 * - De kerkelijke liturgie - Filosofie van Levinas *
 * - Het Westeuropese recht - De positie van de vrouw *
 * - Technische ontwikkelingen *
 *
 * Auteurs: *
 *
 * Mr. R.A. Levisson, prof. dr. S. Leijdesdorff, dr. W.H. *
 * Zuidema, dr. R. van Riessen, prof. dr. H. Bianchi, *
 * prof. dr. R.G. Fuks-Mansfeld *
 *
 * Een uitgave van STICHTING JUDAICA ZWOLLE *
 *
 * Zeer geschikt voor leerhuizen, gespreksgroepen en *
 * zelfstudie - Ook fraai als geschenk aan uw relaties *
 *
 * Verkrijgbaar door *
 *
 * f 24,95 (incl. verzendkosten) *
 *
 * over te maken op giro 259272 *
 * t.n.v. penn. Stg Judaica Zwolle, Zwartsluis *
 * o.v.v. 'Boek Joodse invloed' *
 *
 .))-

'Minhag Sefarad' (chazzanoet van Spanje, Noord-Afrika, Griekenland), 'Minhag Italiah', 'Minhag Roemaniah' enz. Maar ook binnen één streek konden er verschillen ontstaan tussen verschillende plaatsen, die dan hun eigen chazzanoet ontwikkelden.

Een van de meest recente ontwikkelingen in de geschiedenis van het chazzanoet werd ingezet in de 19e eeuw met de emancipatie van de Joden. Door het ontstaan van verschillende joodse groeperingen zoals de Orthodoxie, de Conservatives en de Reformbeweging zijn er ook in één plaats vaak sterk verschillende soorten chazzanoet ontstaan. Omstreden kwesties zijn bijvoorbeeld de invoering van orgels in synagogen, en de invloed van de niet joodse muziek op het chazzanoet met name die van de opera, daar vele chazzaniem de functie van chazzan combineerden met die van operazanger. De 19e en 20e eeuw hebben vele componisten voortgebracht die composities voor het chazzanoet maakten.

Samenvattend kunnen we stellen dat de joodse muziek zich sinds de Oudheid en de Middeleeuwen ononderbroken ontwikkeld heeft, een ontwikkeling die nog steeds doorgaat. De invloed van de joods-liturgische muziek op de liturgische muziek van het Christendom is groot geweest, terwijl in de latere tijd ook de joods-liturgische muziek zelf de invloed van haar Europese omgeving heeft ondergaan. Om die beide redenen is de joods-liturgische muziek niet alleen uit religieus oogpunt maar ook uit muzikaal oogpunt een belangrijk onderdeel van onze cultuur.

LITERATUUR

Bijbels-Historisch Woordenboek, B. Reicke en L. Rost, Utrecht/Antwerpen, 1969, onder: Muziek.
 Encyclopaedia Judaica, Jeruzalem, 1972, onder: Music.

(Dit artikel werd eerder opgenomen in de reader bij de cursus Joodse Muziek uitgebracht door de Stichting Judaica Zwolle in het seizoen 1991-1992).

ma 10/01	Vrij Leerhuis 2 (Rasji's exegese van de Abraham-verhalen), avond 7
di 11/01	Hebreeuws 4 (bijhoudcursus Snijders), middag 9 - Vrij Leerhuis 1 (Joodse riten en symbolen), avond 8
wo 12/01	Cursus Ruth, avond 5 * Genootschap Nederland-Israël, afdeling Hoogeveen. Ds. W. Sangers over: Wonderen uit Israëls bodem. Voor plaats en tijd: 05280-62056.
do 13/01	Hebreeuws 3 (bijhoudcursus Boertjens), avond 7 * Genootschap Nederland-Israël, afdeling Ommen. Dr. E. Hertzberger over: Verhalen van Siegfried van Praag en Elie Wiesel. Plaats en tijd: 05291-1581.
za 15/01	Sjabbat Bo (Ex. 10:1-13:16)

ma 17/01	Hebreeuws 1 (Beginnerscursus), avond 10
wo 19/01	Vrij Leerhuis 3 (Talmoed), avond 7 * Genootschap Nederland-Israël, afdeling Zwolle. Drs. J.G.K. Littooi over: Jeruzalem, driemaal heilige stad (met dia's). Plaats: Synagoge van Zwolle, Samuel Hirschstraat 8 (v.h. Schoutenstraat). Tijd: 19.30 uur. Toegang gratis.
do 20/01	Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), avond 10
za 22/01	Sjabbat Besjalach (Ex. 13:17-17:16)

ma 24/01	Vrij Leerhuis 2 (Rasji's exegese van de Abraham-verhalen), avond 8
di 25/01	Hebreeuws 4 (bijhoudcursus Snijders), middag 10 - Vrij Leerhuis 1 (Joodse riten en symbolen), avond 9
wo 26/01	Cursus Ruth, avond 6
do 27/01	Toe Bisjwat (Nieuwjaar der Bomen) - Hebreeuws 3 (bijhoudcursus Boertjens), avond 8
za 29/01	Sjabbat Jitro (Ex. 18:1-20:23)

ma 31/01	Hebreeuws 1 (Beginnerscursus), avond 11
wo 2/02	Vrij Leerhuis 3 (Talmoed), avond 8
do 3/02	Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), avond 11
za 5/02	Sjabbat Misjpatiem (Ex. 21:1-24:18)

```

+)))))) (Advertentie)))))) ,
*
*       Zoekt u goede en
*       betaalbare boeken over
*
*       - Jodendom, Israëel,
*         joodse geschiedenis,
*         joodse literatuur,
*       - Bijbel, Tora, Tenach,
*         Oude- en Nieuwe Testa-
*         ment, Apocriefe boeken,
*       - godsdienstwetenschap,
*         verhouding Jodendom-
*         Christendom, theologie?
*
*       Vraag onze catalogus aan:
*
*       FOLIANTI
*       Verkoopbureau voor
*       tweedehands boeken
*
*       Vordensebeek 88
*       8033 DG Zwolle
*       Tel. 038-536647

```

.))-

ma 21/02	Vrij Leerhuis 2 (Rasji's exegese van de Abraham-verhalen), avond 10	za 26/03	Sjabbat Tsaw (Lev. 6:1-8:36)
di 22/02	Hebreeuws 4 (bijhoudcursus Snijders), middag 12 - Vrij Leerhuis 1 (Joodse riten en symbolen), reserveavond 1	-----	
wo 23/02	Cursus Joodse Geschiedenis, avond 1	zo 27/03	Pesach (Paasfeest), 1e dag
do 24/02	Vastendag van Esther	ma 28/03	Pesach (Paasfeest), 2e dag
vr 25/02	Poeriem (Lotenfeest)	wo 30/03	Vrij Leerhuis 3 (Talmoed), avond 12
za 26/02	Sjabbat Kie Tisa (Ex. 30:11-34:25)	do 31/03	[Witte Donderdag]
-----		vr 1/04	[Goede Vrijdag]
ma 28/02	Hebreeuws 1 (Beginnerscursus), avond 13	za 2/04	Pesach (Paasfeest), 7e dag
di 1/03	Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle: 5e avond.	-----	
wo 2/03	Vrij Leerhuis 3 (Talmoed), avond 10	zo 3/04	Pesach (Paasfeest), 8e dag - [1e Paasdag]
do 3/03	Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), avond 13	ma 4/04	[2e Paasdag]
za 5/03	Sjabbat Wajaqheel (Ex. 35:1-38:20)	wo 6/04	Cursus Joodse Geschiedenis, avond 4
-----		do 7/04	Jom Hasjoah (Herdenking Holocaust) - Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), avond 16
ma 7/03	Vrij Leerhuis 2 (Rasji's exegese van de Abraham-verhalen), reserveavond 1	za 9/04	Sjabbat Sjemienie (Lev. 9:1-11:47)
di 8/03	Hebreeuws 4 (bijhoudcursus Snijders), middag 13 - Vrij Leerhuis 1 (Joodse riten en symbolen), reserveavond 2	-----	
wo 9/03	Cursus Joodse Geschiedenis, avond 2	ma 11/04	Hebreeuws 1 (Beginnerscursus), avond 15
za 12/03	Sjabbat Peqoedee (Ex. 38:21-40:38)	di 12/04	Hebreeuws 4 (bijhoudcursus Snijders), middag 15
-----			* Genootschap Nederland-Israël, afdeling Ommen. De heer W. Cornelissen over: Joods leven in deze streek, N.O.-Overijssel. Voor plaats en tijd: 05291-1581.
ma 14/03	Hebreeuws 1 (Beginnerscursus), avond 14	wo 13/04	Cursus Joodse Geschiedenis, avond 5
	* Genootschap Nederland-Israël, afdeling Zwolle. Mevr. T. Benima over: Joden in Nederland na de Tweede Wereldoorlog - de lege sociale ruimte. Plaats: Synagoge van Zwolle, Samuel Hirschstraat 8 (v.h. Schoutenstraat). Tijd: 19.30 uur. Toegang gratis	do 14/04	Jom Ha'atmaoeth (Onafhankelijkheidsdag van Israël) - Hebreeuws 3 (bijhoudcursus Boertjens), avond - * Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle, Jom-Ha'atmaoeth-viering 10
di 15/03	Genootschap Nederland-Israël, afdeling Kampen. Prof. dr. C.J. den Heyer over: De ontdekking en de betekenis van de Qumran-rollen. Plaats: De Halte, Oudestraat 219, Kampen. Tijd: 20.00 uur.	za 16/04	Sjabbat Tazrie'a (Lev. 12:1-13:59) - Metsora (Lev. 14:1-15:33)
wo 16/03	Vrij Leerhuis 3 (Talmoed), avond 11	-----	
do 17/03	Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), avond 14	ma 18/04	Hebreeuws 1 (Beginnerscursus), avond 16
	* Genootschap Nederland-Israël, afdeling Ommen. Mevr. prof. dr. R.G. Fuks-Mansfeld over: De Sefardim in Nederland. Voor plaats en tijd: 05291-1581.	wo 20/04	Vrij Leerhuis 3 (Talmoed), reserveavond 1
za 19/03	Sjabbat Wajikra (Lev. 1:1-5:26)	do 21/04	Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), avond 17
-----		za 23/04	Sjabbat Achareej Mot (Lev. 16:1-18:30) - Qedosjiem (Lev. 19:1-20:27)
ma 21/03	Vrij Leerhuis 2 (Rasji's exegese van de Abraham-verhalen), reserveavond 2	-----	
di 22/03	Hebreeuws 4 (bijhoudcursus Snijders), middag 14	ma 25/04	Hebreeuws 1 (Beginnerscursus), avond 17
wo 23/03	Cursus Joodse Geschiedenis, avond 3	di 26/04	Hebreeuws 4 (bijhoudcursus Snijders), reservemiddag 1
do 24/03	Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), avond 15	wo 27/04	Vrij Leerhuis 3 (Talmoed), reserveavond 2
		do 28/04	Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), avond 18
		vr 29/04	Lag Ba'omer (33e Dag van de Omertelling)
		za 30/04	Sjabbat Emor (Lev. 21:1-24:23) - [Koninkinnedag]
		ma 2/05	Hebreeuws 1 (Beginnerscursus), avond 18
		za 7/05	Sjabbat Behar (Lev. 25:1-26:2) - Bechoeqotai (Lev. 26:3-27:34)

		ma 9/05	Jom Jeroesjalajim (Hereniging Jeruzalem) - Hebreeuws 1 (Beginnerscursus), avond 19
		di 10/05	Hebreeuws 4 (bijhoudcursus Snijders), reservemiddag 2

do 12/05 [Hemelvaartsdag]
 za 14/05 Sjabbat Bemidbar (Num. 1:1-4:20)

 ma 16/05 Sjawoe'ot (Wekenfeest), 1e dag
 di 17/05 Sjawoe'ot (Wekenfeest), 2e dag
 * Genootschap Nederland-Israël, afdeling
 Hoogeveen. Drs. C.M.L. Verdegaal over:
 De Statenbijbel en de rabbijnen. Voor
 plaats en tijd: 05280-62056.
 do 19/05 Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), avond
 19
 za 21/05 Sjabbat Naso (Num. 4:21-7:89)

 do 26/05 Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), avond
 20
 za 28/05 Sjabbat Beha'alotecha (Num. 8:1-12:16)

))

64444444444444444444444444444444@
 5 **ABONNEMENT BULLETIN** *
 F)))))))))))))))))))))))))))))))))))) -

Wie niet deelneemt aan onze cursussen,
 maar toch geïnformeerd wil worden over
 activiteiten in Zwolle en omgeving op het
 gebied van het jodendom, kan zich abon-
 neren op het Judaica-Bulletin door f 12,-
 over te maken op postgiro 259272 t.n.v.
 penn. Stichting Judaica Zwolle, Zwartsluis
 onder vermelding van 'abonnement'.

64444444444444444444444444444444@
 5 **MEDEDELINGEN BESTUUR** *
 F)))))))))))))))))))))))))))))))))))) -

Het bestuur van de Stichting Judaica wenst
 alle lezers van het Judaica-Bulletin het
 allerbeste toe voor het jaar 1994. Dat het
 een leerzaam en zinvol jaar mag worden
 voor u en ons allen en voor de wereld
 waarin we werkzaam zijn.

ma 30/05 Hebreeuws 1 (Beginnerscursus), avond 20
 do 2/06 Hebreeuws 2 of 3, reserveavond 1
 za 4/06 Sjabbat Sjelach Lecha (Num. 13:1-15:41)

 zo 5/06 **Vijfde Synagogepad** georganiseerd door
 de Stichting Judaica en de afdeling Zwolle
 van het Genootschap nederland-Israël.
 ma 6/06 Hebreeuws 1 (Beginnerscursus), reservea-
 vond 1
 do 9/06 Hebreeuws 2 of 3, reserveavond 2
 za 11/06 Sjabbat Qorach (Num. 16:1-18:32)

 ma 13/06 Hebreeuws 1 (Beginnerscursus), reservea-
 vond 2
 za 18/06 Sjabbat Chaqat (Num. 19:1-22:1)
 za 25/06 Sjabbat Balaq (Num. 22:2-25:9)

 zo 26/06 Vastendag van 17 Tammoez

64444444444444444444444444444444@
 5 **GIFTEN** *
 F)))))))))))))))))))))))))))))))))))) -

We ontvingen de volgende giften: A. te K. f
 80,-; V. te Z. f 225,-. Beide gevers zeggen we
 hierbij van harte dank. Giften kunnen worden
 overgemaakt op onze giro 259272 t.n.v. Penn.
 Stg. Judaica Zwolle, Zwartsluis.

64444444444444444444444444444444@
 5 **BIBLIOTHEEK JUDAICA** *
 F)))))))))))))))))))))))))))))))))))) -

Van onze docent Thomas Snijders ontvingen
 we voor de bibliotheek in de synagoge de
 volgende boeken:

- Phoenix-Bijbelpockets deel 1 t/m 7, 9 en
 10 (alle over bijbelgedeelten uit Tenach).
- De messiaanse weg, Deel 1, C.J. den Hey-
 er, Kok, Kampen, 1983 (over de messiaan-
 se verwachtingen in het Oude Testament
 en in de vroeg-joodse traditie).

Hartelijk dank daarvoor! Voor schenkingen
 van boeken: Trudy Kwakkel, 05202-24021.

HATIKVAH

Het Hatikvah is het volkslied van de staat Israël. Het woord betekent 'de hoop'. De tekst is van de hand van Naphtali Herz Imber en waarschijnlijk geschreven in 1878. Niet lang na 1882 werd de tekst op melodie gezet door Samuel Cohen, die in 1878 vanuit Moldavië naar Palestina was gekomen. Daarbij werd hij geïnspireerd door het maldivisch-roemeense volkslied 'Carul cu Boi'. Op 14 mei 1948 werd het lied gezongen bij de opening van de bijeenkomst waarin de staat Israël onafhankelijk verklaard werd. Sindsdien is het het volkslied, hoewel het nooit door een besluit van de Knesset die officiële status heeft gekregen (Overgenomen uit: Encyclopaedia Judaica).

Hier volgt in fonetisch schrift het volkslied met de Hebreeuwse tekst van het eerste couplet. De vertaling luidt ongeveer: „Zolang nog de Joodse ziel diep in het hart klopt en het oog oostwaarts naar het land van Zion tuurt, zolang is onze hoop niet dood, onze oeroude hoop, naar het land der vaders en naar Jeruzalem terug te keren”.

HATIKWA (De Hoop)

Zolang nog centraal in ons hart
de Joodse geest leeft

en onze ogen oostwaarts
verweg naar Sion dwalen
zolang is onze hoop niet verdwenen
die hoop – tweeduizend jaar al –
om vrij in ons eigen land te wonen
het land Sion en Jeruzalem